

Recsk, 1950—53

Néhány hete a filmszemle nyilvános zsűriülésén egy neves történész fogalmazta meg, hogy a magyar film az elmúlt évek, évtizedek során sokszor a hivatásos történelemtudományt megelőzve foglalkozott a közelmúlt történelmének titkaival, jól-rosszul őrzött „tabuival”. Noha a filmesek sokszor kimondták már ezt az igazságot, mi is többször megfogalmaztuk e tényt hasábjainkon, a történészi önkritika mégis mérföldköt jelenthet a magyar film és a történelemtudomány kapcsolatában. A történészek kényszerű tartózkodása a közelmúlt bűnös tévedéseinek feltárásától természetesen nem szaktudásuk hiányosságán múlott, sokkal inkább az adatok hozzáférhetőségének nehézségén és a tudományos bürokrácia „elterelő” taktikáján. Mégis, mindezzel együtt az is tény, hogy a hivatásos történelemtudomány művelői sokáig eleve gyanakvással fogadták azokat a forrásokat, amelyekre a huszadik század történelmét feltáró dokumentumfilmek eleve épít. A korabeli filmfelvételeket és a túlélő szemtanúk szóbeli emlékezéseit, az *oral history* felbecsülhetetlen értékű vallomásait.

Amíg ugyanis élnek szemtanúk, s amióta léteznek a kor hangulatát oly pontosan visszaidéző korabeli filmfelvételek (többnyire híradók), addig, és azóta az írott források kizárólagosságának elvét a gyakorlat látványosan keresztülhúzza. Igaz, a túlélő szubjektív emlékezete torzíthat, igaz, a híradófilm többnyire propagandacélokat szolgál: de hát a modern világban az írásbeli feljegyzések jelentős része is manipulált, másfelől a sokféle emlékezés mozaikjaiból és a kor propagandájának hangulatából az igazság nagyrészt rekonstruálható. A magyar filmesek egy csoportja ezt felismerve a nemzet történelmi emlékezetének szempontjából is nagyon sokat tett a még elérhető szemtanúk felkutatásában, megszólaltatásában, huszadik századi tragédiák egész sorának emberközpontú és őszinte kimondásában. Hirtenében *Sára Sándor*, *Gulyás Gyula* és *Gulyás János*, *Ember Judit* nevét említhetem: és természetesen a *Gyarmathy Livia*—*Böszörményi Géza* rendező házaspárét, akik a recski kényszermunkatáborról készült filmjükkel e műfaj legnemesebb hazai hagyományait folytatják.

A *Recsk, 1950—53* közel négyórás dokumentumfilm, képi minősége a szűkös anyagiak (és a színes meg a fekete-fehér nyersanyag kényszerű és zavaró váltakozása) miatt igen nehezen élvezhető, s a hang rossz minősége következtében úgyszólván végig „fülelnünk” kell a moziban. Mindezt, remélem sejthető, nem a lebeszélés szándékával közlöm: a *Recsk* olyan *megrázó* és tiszteletet érdemlő vállalkozás, melyet a közelmúlt történelme iránt érdeklődőknek és a jelenig érő vitákban *önálló véleményt formálóknak* feltétlenül meg kell nézniük. Ha persze az alkotók bátorságához és kitartásához képest szerény vállalkozás, de *vállalkozás végignézni is*, szembenézni emberek megtörésének, megalázásának, egy eszme megcsúfolásának tragikus történetével. S bármilyen sok *általában* négy óra egy moziban, ki kell mondani: e filmben nincs egyetlen felesleges részlet sem. Gyarmathy Livia és Böszörményi Géza filmje éppen azért kiváló alkotás, mert nem korlátozódik három kegyetlen recski esztendőre. Az előzményeket és a jelenig érő következményeket is felvállalja, s kísérletet tesz arra is, hogy az ÁVH-s örszemélyzetet is szembesítse egykori áldozataik vallomásaival. Nem titkolva azt sem, hogy ugyanakkor valamiképp maguk az örök is áldozatok voltak, elsősorban persze azok az egyszerű sorból származó, tudatlan fiatal emberek, akik a szolgálat néhány éve után elhasználtan hullottak vissza az élet perifériájára.

Emberi arcok, emberi hangok. Emberi arcok a négy évtizeddel ezelőtti fotókon, haragú fiatalon egy ragyogónak vélt jövőbe nézve: és emberi arcok most, a szenvedés, a mellőzés és az öregkor szinte sebnek látszó ráncaival. Igazságtétel-e, hogy az egykori örök ma megtörtebbnek és elesettebbeknek látszanak, mint egykori rabjaik? A közhiedelemmel szemben én nem annak látom. Sokkal inkább azt jelzi számomra, hogy a recski történet még tragikusabb volt, mint ahogy azt kizárólag a rabok szempontjából sejthetnénk: még a pretoriánusokkal is kegyetlen játékot játszott az eltorzult történelem. Akad közülük, aki ma sem látszik bánni az akkori kegyetlenségeket, s akad olyan is, aki — bár némiképp felemás módon — elismeri, hogy nem a

legjobb ügyet szolgálta. Szomorú, hogy a kamera elé álló, és a szembesítést vállaló egykori tisztesekkel és alacsonyabb rangú tisztekkel szemben *a testület ma is élő egykori vezetői* megtagadták a nyilatkozatot. A film végén ott látjuk a nevüket.

A történet persze igazából mégis az egykori rabokról szól. Módom volt két, Nyugaton megjelent recski memoárt elolvasni, s a hazai sajtó ez irányú, friss publikációit és végigolvastam. Gyarmathy Livia és Böszörményi Géza ezekhez képest is sok újat ad. Először *láttatja* a tábor helyszínét, a mátrai tájat, és persze *láttatja*, bemutatja és megszólaltatja a túlélőket. A rabok és az örök klasszikus kettősén kívül a recski falusi lakosság emlékező szemtanúit is kamera elé állítja. A szociáldemokrata és az egyéb rabok közti, egynémely emlékezésben igencsak elfogultan emlegetett ellentétet bölcs tapintattal enyhíteni igyekszik — egyképp áldozatokról lévén szó. *Recsk* kapcsán szinte először szól a hazai antifasiszta diákellenállásról, mely utólag éppen azért vált gyanússá, mert hősei túl bátrak voltak a fasiszta terror idején. A Michnay-féle sikeres szökés kapcsán először említi, hogy a Szabad Európa Rádiónak három hónapjába tellett, amíg Michnay beszámolóját — nyilván sokszoros amerikai egyeztetés után — közölni kezdte. A Nyugatra távozott, és az itthon élő egykori rabokat minden megkülönböztetés nélkül, együtt szólaltatja meg. ÁVH-s tisztből és magyar királyi huszártisztból lett recski rabhoz egyforma tisztelettel közelít. Nem ítélik, csak kérdez és emléket állít.

És sorolhatnám a részleteket. De az egész film együtt még több, mint a részletek. Tiszta és nemes vállalkozás, és persze nagyon szomorú, nagyon nycmasztó élmény. Gyarmathy Livia és Böszörményi Géza, gondolom, szívesebben készítené bölcs és lírai vígjátékot. De hát Böszörményi Géza maga is rabja volt a recski tábornak: de hát előttük itthon szinte senki sem foglalkozott nyilvánosan a recski történettel. És tudják, hogy ami történt, arról tudnia kell az utókornak. Mert, ahogy Pilinszky mondja, „*de ami történt, valahogy mégse tud végetérni*”.

Hegyí Gyula

Jó hír, jó mozi

Talán bizarr éppen a Recsk, 1950—53 című tragikus film kapcsán jó hírről beszélni, de a fővárosi filmbarátok és a környéken lakó kollégisták számára bizonyosan az, hogy több évi szünet után újra megnyílt a Kinizsi mozi a belső Ferencvárosban. Valljuk be, a pesti mozik fájdalmas ritkulásának folyamatát ismerve sokan tartottunk tőle, hogy a „felújítás” miatti kényszerű szünet az igazán művészmozinak, „art-kinó”-nak számító Kinizsi esetében is örökös, életfogytiglani lesz.

Szerencsére, nem így történt. A frissen festett, ízlésesen rendbe hozott, a hajdani zsölylyéknél mindenképp kényelmesebb, párnás székekkel felszerelt Kinizsi újra kinyitott. A

Mozgóképi Innovációs Társulás, illetve a társuláshoz tartozó alapítvány kezelésében — ez a nézőt, gondolom, kevéssé érdekli —, izgalmas programmal — ez viszont annál inkább a néző kedvére való —, várja közönségét. Az első bemutató, a Recsk a művészmozi hajdani, szinte kizárólag diákokból és fiatal értelmiségiekből álló közönségét más generációk képviselőivel is kibővítette — a témát ismerve érthetően. A nyitás óta eltelt szűk két hét még kevés ahhoz, hogy a Kinizsi lelkes mozisai gazdasági mérleget vonjanak a régi-új mozi működéséről. Egyelőre telt háznak örülhetnek — s egy nem hivalkodóan, de célszerűen felújított mozinak.